

7-5-2012

Dileme slovenske javnofinančne konsolidacije ob ekonomski recesiji in krizi evroobmočja

Marjan Senjur

Follow this and additional works at: <https://www.ebrjournal.net/home>

Recommended Citation

Senjur, M. (2012). Dileme slovenske javnofinančne konsolidacije ob ekonomski recesiji in krizi evroobmočja. *Economic and Business Review*, 14(5). <https://doi.org/10.15458/2335-4216.1210>

This Original Article is brought to you for free and open access by Economic and Business Review. It has been accepted for inclusion in Economic and Business Review by an authorized editor of Economic and Business Review.

DILEME SLOVENSKE JAVNOFINANČNE KONSOLIDACIJE OB EKONOMSKI RECESIJI IN KRIZI EVROOBMOČJA

MARJAN SENJUR¹

POVZETEK: V letu 2009 je Slovenija zaradi ekonomske recesije ustvarila javnofinančni primanjkljaj v višini dveh milijard evrov. Tako stanje se je podaljšalo v leto 2010, kar je fiskalno nevzdržno, zato je fiskalna konsolidacija nujna. Ekonomska recesija je izpostavila dejstvo, da je evroobmočje makroekonomsko nestabilno, zato je pred Slovenijo naloga, kako naj stabilizira svoje gospodarstvo v sicer nestabilnih evrorazmerah. Razmere v evroobmočju so tudi izpostavile vprašanje konkurenčnosti slovenskega izvoza in Slovenije kot ekonomske lokacije. Slovenija mora ustvariti večjo konkurenčnost v evrorazmerah, kjer države tekmujejo v konkurenčnosti, ki lahko posamezno majhno državo s srednjevisokim dohodkom kar hitro vodi v divergenten in ne v konvergenten razvoj.

Ključne besede: Slovenija, fiskalna konsolidacija, recesija, evroobmočje

JEL klasifikacija: E62

SUMMARY: Slovenia made in 2009 deficit in public finances due to economic recession. Such situation continued into 2010. Continuation of such situation is unsustainable. A fiscal consolidation is necessary. Economic recession has pointed to the fact that the eurozone is in macroeconomic term unstable. Slovenia needs to stabilize its economy in conditions of unstable eurozone. The situation in the eurozone has exposed the question of insufficient competitiveness of Slovenia as a small middle-income country. The competitive competitiveness inside the eurozone may lead not to growth convergence but to divergence.

Keywords: Slovenia, fiscal consolidation, recession, Euro area

JEL Classification: E62

1 UVOD

V letu 2009 je Slovenija zaradi ekonomske recesije ustvarila javnofinančni primanjkljaj v višini dveh milijard evrov in javni dolg je začel naraščati. Tako stanje se je nadaljevalo

¹ Univerza v Ljubljani Ekonomska fakulteta, Ljubljana, e-naslov: marjan.senjur@ef.uni-lj.si

v leto 2010, kar je fiskalno nevzdržno, zato je fiskalna konsolidacija nujna. V Sloveniji se je pokazala dilema, ali fiskalno konsolidacijo opraviti zgolj s krčenjem javnih izdatkov ali tudi zvišati davke.

Ekonomska recesija je izpostavila dejstvo, da je evroobmočje makroekonomsko nestabilno in je zato za Slovenijo naloga, kako naj stabilizira svoje gospodarstvo v sicer nestabilnih evrorazmerah. Treba bo razmisliti o avtomatičnih fiskalnih stabilizatorjih, ki sedaj delujejo samo na strani izdatkov, medtem ko se prihodki gibljejo premosorazmerno z bruto domačim proizvodom, o morebitnem stabilizacijskem skladu, ki bi deloval proticiklično, in o banki za prestrukturiranje in razvoj, ki bi skrbela za stabilizacijo realnih tokov v gospodarstvu.

Razmere v evroobmočju so izpostavile tudi vprašanje konkurenčnosti slovenskega izvoza in Slovenije kot ekonomske lokacije. Slovenija mora ustvariti večjo konkurenčnost v razmerah evra, kjer države tekmujejo v konkurenčnosti, kar lahko posamezno majhno državo s srednjevisokim dohodkom kar hitro vodi v divergenten in ne v konvergenten razvoj.

Tako nestabilnost evroobmočja kot konkurenca v konkurenčnosti znotraj evroobmočja zahtevata, da država ohrani nacionalno fiskalno politiko in si tako omogoči, da se bo lahko odzivala na dogajanja v evroobmočju in vzdrževala konkurenčno konkurenčnost. Pri tem je pomembno, da je državna uprava sposobna izvajati aktivno fiskalno in novo industrijsko politiko konkurenčnosti.

2 NAČELA SLOVENSKE KONSOLIDACIJE JAVNIH FINANC

Težave slovenskih javnih financ so nastale zaradi nenadnega padca BDP v letu 2009, kar je privedlo do velikega izpada javnofinančnih prihodkov, čemur se javnofinančni odhodki niso prilagodili.

Tabela 1: *Konsolidirana bilanca javnega financiranja (metodologija GFS-IMF)*

(v mrd evrov):	2007	2008	2009	2010
Prihodki	14,01	15,34	14,41	14,79
Odhodki	13,92	15,44	16,37	16,69
Saldo	0,09	-0,10	-1,96	-1,90
BDP (nominalni)	34,56	37,28	35,31	35,42
Realna rast BDP (%)	6,9	3,6	-8,0	1,4
% BDP:				
Prihodki	40,5	41,1	40,8	41,8
Odhodki	40,3	41,4	46,4	47,1
Saldo	0,3	-0,3	-5,6	-5,4

Vir: UMAR, Jesenska napoved gospodarskih gibanj 2011, september 2011.

Mnoge države se ukvarjajo s konsolidacijo javnih financ, zato so ekonomisti začeli pisati o načelih (Aiginger in Schratzenstaller, 2011) in zapovedih (Blanchard in Cottarel-

li, 2010) učinkovite konsolidacije. Na podlagi teh idej iz tujine ponujamo vrsto načel za konsolidacijo v Sloveniji. Tak spisek je koristen, ker daje strnjen pregled poglavitnih vprašanj, ki se pojavljajo ob konsolidaciji javnih financ.

2.1 Potreben je kredibilen srednjeročen fiskalni načrt z razvidnimi sidri glede ciljev in časovnice njihovega izpolnjevanja.

Vlada je s Srednjeročnim javnofinančnim okvirom (marec 2011) v veliki meri tak program naredila. Srednjeročni javnofinančni okvir določa, da se konsolidacija javnih financ opravi v času trajanja enega gospodarskega cikla (to je 6–8 let): (1) do konca leta 2013 se dejanski javnofinančni primanjkljaj zniža pod 3 % BDP; (2) uravnoteženi ciklično prilagojen (strukturni) javnofinančni saldo se doseže do konca leta 2016; (3) hitrost prilagoditve: povprečna letna prilagoditev v obdobju 2011–2015 znaša 0,57 % BDP; (4) ciljna vrednost dolga znaša 40 % BDP in bi jo lahko dosegli do konca leta 2015.

Tabela 2: Okvir srednjeročnega fiskalnega cilja

Leto	Nominalna rast BDP	Trendna rast BDP	Rast odhodkov	JF saldo (% BDP)	JF dolg (% BDP)
Dejansko:			dejansko		
2008	7,9		11,1	-1,7	22,5
2009	-5,1		6,0	-5,5	35,4
2010	1,9		1,3	-5,2	37,9
Scenarij:			dovoljeno		
2011	4,0	4,6	2,7	-4,8	41,5
2012	4,9	4,4	1,9	-3,7	43,3
2013	6,2	4,3	3,2	-2,5	43,2
2014	6,2	4,7	3,1	-1,4	42,0
2015	6,6	4,9	3,0	-0,5	39,9

Vir: Vlada, Srednjeročni javnofinančni okvir (2011b); Bilten javnih financ, februar 2011.

V gradivu »Prioritete vlade do konca mandata« (januar 2011) je vlada postavila kot prvo prioriteto konsolidacijo javnih financ in jo opredelila na naslednji način: »Cilj prioritete je postopno zmanjšanje javnofinančnega primanjkljaja pod 3 % BDP in stabilizacija javnega dolga brez dodatnih davčnih bremen ob večji učinkovitosti pobiranja davkov; ...; povečanje črpanja sredstev neposredno iz razpisov EK ter večja učinkovitost porabe proračunskih sredstev.« V gradivu »Letni pregled rasti 2011, Stališče Slovenije« (februar 2011) je nekoliko bolj natančno določeno: Fiskalna konsolidacija ima za cilj do leta 2013 znižati fiskalni primanjkljaj sektorja država pod 3 % BDP in stabilizirati bruto dolg sektorja država pod 45 %.

Analitično gledano je mogoče fiskalno konsolidacijo razdeliti v tri naloge: konsolidacijo cikličnega primanjkljaja, strukturnega primanjkljaja in javnega dolga.

Tabela 3: *Dejanski, ciklični in strukturni saldo sektorja država*

	2007	2008	2009
Dejanski saldo	0,0	-1,7	-5,5
Ciklični saldo	1,5	2,1	-1,7
Ciklično prilagojen saldo (strukturni)	-1,5	-3,8	-3,8

Vir: Umar: Ekonomski izzivi 2010. Ljubljana, julij 2010.

2.2 Konsolidacija naj upošteva vpliv na kratkoročno rast, ki je močno odvisna od povpraševanja.

Vlada je v Proračunskem memorandum 2011/12 zavzela ekonomsko-teoretično doktrinarno stališče, da krčenje javnih izdatkov pospešuje gospodarsko aktivnost. Dejstvo je, da krčenje javnih izdatkov zmanjšuje agregatno povpraševanje, kar lahko duši gospodarsko aktivnost, posebno v razmerah, ko ni rasti izvoza in večanja investicij v gospodarstvu. V Sloveniji so se ravno v času recesije znižale javne investicije, kar je dodatno poglobilo recesijo, posebno v gradbeništvu, in odložilo okrevanje gospodarstva.

Konsolidacija cikličnega primanjkljaja. Prva naloga je konsolidacija cikličnega primanjkljaja. Glede na to, da Slovenija nima izkušenj z gospodarskimi cikli, ni čudno, da ni prepoznala vrha konjunktura v letu 2007, ko se je BDP nominalno povečal za 11,3 %. V letu 2008 se je BDP nominalno povečal za 7,9 %, proračunski prihodki za 9,4 % in proračunski odhodki za 9,1 %. V letih 2007 in 2008 je bil državni proračun v rahlem presežku. V tem času je vlada sprejela program zniževanja davkov, ki je znižal delež javnih prihodkov v BDP za okrog 2 odstotni točki. S tem je povzročila strukturni (dolgoročni) primanjkljaj na ravni okrog 2–3 % BDP. V času konjunktura je Slovenija vodila razširitveno fiskalno politiko.

Slovenija se je soočila z globoko recesijo leta 2009, ko je BDP nominalno padel za 5,1 % (realno za 8,1). Proračunski prihodki so pri tem upadli za 11,8 %, proračunski odhodki pa so porasli po stopnji 9,3 %. Slovenija s svojimi javnofinančnimi odhodki ni reagirala na recesijo, čeprav je BDP upadel za 2 milijardi glede na prejšnje leto. Tako je nastal deficit v višini 1.729 milijonov evrov. Za javne izdatke, ki jih je Slovenija imela to leto, bi morala imeti za okrog 5 milijard višji BDP. Slovenija je vodila razširitveno fiskalno politiko.

Recesija je trajala še v letu 2010. Napoved UMAR-ja je bila, da bo nominalni BDP v letu 2010 ostal na isti ravni kot leto poprej. Rebalans proračuna za leto 2010 je predvideval porast proračunskih odhodkov za 6,6 %, proračunski prihodki naj bi porasli za 7,8 %. To je nekoliko presenetljivo glede na to, da se BDP naj ne bi povečal. Predvideni porast prihodkov je pripisati povečanim trošarinam, predvsem pa močno povečanih prihodkom od EU, ki naj bi bili celo na ravni 1 milijarde (leta 2008 so bili na ravni 365, leta 2009 pa 597 milijonov evrov). Tako bi nastal primanjkljaj v višini 1.768 mio evrov, kar je pribli-

žno enako kot leta 2009. Slovenija leta 2010 še vedno ni bistveno reagirala na recesijo s proračunskimi odhodki. Še vedno imamo opravka z razširitveno fiskalno politiko. Rebalans proračuna sredi leta 2010 je pomenil majhno prilagoditev odhodkov prihodkom, vendar ne bistveno.

V dveh letih je Slovenija pridelala deficit v višini okrog 3,5 milijarde evrov, kar je približno 10 % BDP. Šele leta 2011 naj bi Slovenija začela s fiskalno politiko krčenja oziroma s fiskalno konsolidacijo (Vlada RS, 2011b). Načrt vlade je, da bi zaustavili rast javnofinančnih odhodkov za tri nadaljnja leta na ravni iz leta 2010, to je na ravni okrog 10 mrd evrov. Ob rastočem BDP bi tako deficit znižali na raven okrog 500 mio EUR v letu 2013 in se s tem povrnili na stanje iz leta 2008. To je srž načrta slovenske fiskalne konsolidacije.

Konsolidacija cikličnega primanjkljaja bo zaključena oziroma zaokrožena, ko bo država prešla iz primanjkljaja v presežek v času konjunktura. Presežek v času konjunktura omogoča financiranje primanjkljaja v času recesije, vendar tako daleč slovenski program konsolidacije ne seže. V tem smislu slovenska fiskalna konsolidacija ni končana niti na načelni ravni, ker ne sega v čas konjunktura, ko naj bi bil presežek v proračunu. Temelji zdravih javnih financ se postavljajo v času konjunktura.

2.3 Sestavni del konsolidacije je vnaprejšnja določitev, kakšna je ustrezna raven javnih izdatkov in s tem obseg države. Ustrezna raven javnih izdatkov naj bo določena kot srednjeročen oziroma povprečen delež javnih izdatkov v bruto domačem proizvodu.

Delež javnih izdatkov v BDP opredeljuje obseg javnega - državnega sektorja, zato bi bilo koristno določiti ciljni delež javnih izdatkov v BDP. S tem bi nevtralizirali nenehne razprave, da so davki previsoki in javni izdatki preveliki. V Sloveniji je trendni delež javnih izdatkov v BDP okrog 44 % povprečnega BDP, zato naj vlada jasno pove, ali je ta delež prevelik. Iz njenih gradiv implicitno sledi, da meni, da je prevelik. Naj se izjasni, kakšen je ustrezen delež javnih izdatkov v BDP. Potem bo njeno fiskalno pravilo o tem, kako naj rastejo javni izdatki, dobilo svoj smisel. Naj država uresničuje svoje različne cilje o socialni, zdravstvu, pokojninah, šolstvu ipd. v okviru vnaprej določenega deleža javnih izdatkov v BDP, potem bo lažje govoriti o učinkovitosti države in javnega sektorja. Sedanji koncept konsolidacije, ki znižuje raven javnih izdatkov na raven obstoječih javnih prihodkov, znižuje povprečen delež javnih izdatkov za 2 do 3 odstotne točke. Taka fiskalna politika morda temelji na tezi, da je za gospodarsko rast bolje, če je delež javnih izdatkov v BDP čim nižji. Tega ni mogoče ne teoretično ne empirično potrditi (Senjur, 1996).

Konsolidacija strukturnega primanjkljaja. Razlog za povečanje ciklično prilagojenega salda (strukturnega primanjkljaja) od leta 2007 na leti 2008 in 2009 je v znižanju davkov, ki se je zgodilo v letih 2005–2006. Eurostat je izračunal ciklično prilagojen delež davkov v BDP za Slovenijo.

Tabela 4: *Ciklično prilagojen delež davkov v BDP*

Leto	Ciklično prilagojen delež davkov v BDP, %
2004	38,5
2005	38,5
2006	37,1
2007	34,9
2008	34,2

Vir: European Commission: Taxation trends in the European Union, 2010 edition. Eurostat.

Iz tabele 4 se lepo razvidi, da se je ciklično prilagojen delež davkov v BDP znižal od 38,5 % v letih 2004–2005 na 34,2 % v letu 2008. Gre za upad deleža za 4 odstotne točke. To je pomembno vplivalo na povečanje strukturnega primanjkljaja sektorja država v tabeli 3.

Strukturni deficit na ravni okrog 3 % je srednjeročno nevzdržen. V prvem koraku bi lahko poskušali doseči normalni ciljni primanjkljaj, ki je določen na ravni 1 % BDP. Za doseg tega cilja bi bilo treba normalni delež javnofinančnih izdatkov, ki je sedaj na ravni okrog 44 %, znižati za eno odstotno točko, da bi se približal davčni (prihodkovni) vzdržnosti. Slovenija bi lahko znižala ciljni ali normalni delež javnih izdatkov na 43 %. Tako znižanje bi bil tudi signal gospodarstvu, da je država odločena biti varčna, kar se tiče javnih izdatkov. Ob takem deležu bi Slovenija še vedno ohranila dinamično gospodarstvo in kohezivno socialno politiko. Zato bi 43-odstotni delež javnofinančnih izdatkov v BDP lahko smatrali kot tisti delež, z vidika katerega bi ocenjevali uspešnost javnofinančne politike Slovenije.

V drugem koraku pa bi Slovenija lahko težila k dolgoročno izravnaneemu proračunu. Strukturno izravnano bilanco javnih financ je mogoče doseči s kombinacijo znižanje deleža javnih izdatkov za 1 odstotno točko in zvišanja javnih prihodkov za 1 odstotno točko. To bi lahko dosegli z ustreznim zvišanjem davka na dodano vrednost. Leta 2020 bi Slovenija lahko imela konsolidirane in dolgoročno stabilne in vzdržne javne finance s povprečnim deležem javnofinančnih odhodkov na ravni okrog 43 %. Če bi ji s takim deležem uspelo pokriti vse javne potrebe, bi lahko rekli, da je naša država javnofinančno učinkovita.

2.4 Konsolidacija naj cilja na dolgoročno zniževanje deleža javnega dolga v BDP in naj ga ne stabilizira zgolj na pokrizni ravni. Javni dolg ni dolgoročna alternativa davkom.

Visok javni dolg v tendenci povzroča višanje obrestnih mer, znižanje potencialne rasti in zmanjšuje fiskalno fleksibilnost zaradi bremena odplačevanja kreditov. Po predvidevanjih vladnega fiskalnega okvira naj bi bila na koncu fiskalne konsolidacije, to je konec leta 2015, raven zadolženosti okrog 45 % BDP, kar je okrog 20 odstotnih točk več, kot je bilo pred krizo. Če se hočemo uspešno soočiti z naslednjo gospodarska krizo, je treba

raven javne zadolženosti povrniti blizu predkriznemu stanju, to je nekje okrog 30 % BDP. To bi bilo varno območje dolgoročne vzdržnosti javnih financ. Tak cilj bi zahteval razdolževanje z javnim dolgom, kar pa je mogoče samo, če bi saldo javnih financ izkazoval presežek. Konsolidacija ne pomeni samo zmanjševanje primanjkljaja, temveč mora segati tudi do presežkov v javnih financah.

Konsolidacija javnega dolga. Do leta 2015 lahko pričakujemo, da se bo Slovenija še naprej neto zadolževala in bi lahko dosegli raven javnega dolga 50 %. Vprašanje je namreč, ali bo Slovenija dočakala naslednji poslovni cikel z recesijo, z dolgom na ravni okrog 50 %. Po naslednji recesiji bi lahko imela dolg okrog 70 % BDP in tako naprej. Tako naprej ne more iti.

Tabela 5: *Konsolidirani bruto dolg države (stanje konec leta)*

	2007	2008	2009	2010
Dolg (mrd €)	7,98	8,18	12,45	13,74
Obresti, odhodki (mio €)	440	417	485	588
Dolg, % BDP	23,1	21,9	35,3	38,8
Obresti, %BDP	1,3	1,1	1,4	1,7

Vir: SURS, Temeljni agregati sektorja država, 2007–2010, september 2011.

Slovenija bo po koncu sedanje recesije že toliko zadolžena, da bi že sedaj lahko pripravili program razdolževanja. Ali naj bo cilj razdolževanja vrnitev na predrecesijsko raven, to je na raven okrog 30 % BDP? Ali naj cilja 40-odstoten dolg glede na BDP? Slovenija je v Proračunskem memorandumu 2010/2011 postavila kratkoročni cilj, da ne bo presegla ravni 45 % BDP, kar se dolga tiče. Ali je to zgornja meja, ki je ne bo nikakor presegla? Če da, potem se mora do naslednje recesije toliko razdolžiti, da tudi po naslednji recesiji ne bo presegla dolžniške meje 45 % BDP.

Fiskalna konsolidacija sestoji iz treh delov: odprava cikličnega primanjkljaja, odprava strukturnega primanjkljaja in zmanjšanje zadolženosti. Analitično gledano ima vsaka od teh treh konsolidacij drugačen način razreševanja.

Odprava cikličnega primanjkljaja bi bila mogoča s kombinacijo zaviranja rasti javnofinančnih izdatkov in začasnega povečanja stopnje davčnih prihodkov. Na strani prihodkov bi lahko začasno, to je do leta 2015, povečali davke, in sicer bi lahko uvedli dodatno dohodninsko stopnjo na ravni 45 % (ali 50 %) za tiste, ki prejema letne bruto prejemke 70.000 evro in več. Sočasno bi lahko uvedli dodatno stopnjo obdavčenja dividend, in sicer 25 % za dividende, ki presegajo 1.000 (alternativa 500) evrov na leto. Po letu 2015 bi na novo določili fiskalno pravilo javnih izdatkov. Takrat bi lahko odpravili dodatne davke, ki so bili uvedeni zaradi odprave cikličnega deficita.

Odprava strukturnega primanjkljaja bi prav tako lahko nastala s kombinacijo zmanjšanja deleža povprečnih (trendnih) javnih izdatkov in povečanja povprečnega (trendnega) deleža davčnih prihodkov. To slednje bi lahko dosegli z višjim davkom na nepremičnine in z višjim DDV.

Tudi zmanjšanje povprečnega oziroma deleža javnega dolga v BDP bi lahko dosegli s kombinacijo zmanjševanja izdatkov in večanja prihodkov, kar je sicer že zajeto v prejšnjih dveh točkah. Treba bi bilo namreč dlje časa dosegati presežek v javnofinančnih bilancah.

Obstaja seveda tudi skrajna različica, da bi odpravili ciklični, strukturni primanjkljaj in zmanjšali zadolženost zgolj z zaviranjem oziroma krčenjem javnih izdatkov. Vprašanje politične presoje je, ali je to družbeno-politično mogoče. Vzemimo, da je naša podmena, da to ni mogoče. V tem primeru se vprašanje fiskalne konsolidacije zoži na dilemo, ali naj še naprej dopuščamo naraščanje javnofinančnega dolga ali pa bo treba zvišati davke.

Vlada se je odločila, da ne bo zviševala davkov kot sredstvo fiskalne konsolidacije. To pomeni, da bo nakopičila višji javni dolg. Kaj je z ekonomskega vidika bolje: višji davki ali višji javni dolg? Dobro ni ne eno ne drugo, kaj je torej manjše zlo?

Če se je država odločila za določeno raven javnih izdatkov, naj to financira z davki. Javni dolg naj bo sredstvo začasnega premoščanja neizravnosti odhodkov in odhodkov.

Vlada se je odločila, da bo celoten kumuliran primanjkljaj javnih financ, ki je nastal z recesijo, financirala z javnim dolgom in da ga ne bo financirala z začasnim ali trajnim povečanjem davkov. To velja vsaj za obdobje vladnega fiskalnega okvirja. Z vidika vlade je sprejemanje odločitev o javnem dolgu lažje kot sprejemanje odločitev o davkih, vendar je treba poudariti, da ima javni dolg več negativnih posledic za gospodarstvo. Zato je javni dolg samo začasna rešitev in sredstvo za medčasovne izravnave prihodkov in odhodkov v javnih finančah.

2.5 Ne hiteti in pretiravati z javnofinančno konsolidacijo, razen če tako zahtevajo potrebe financiranja. Pomembna je prepričljivost programa.

Vlada (2011) je zavzela stališče, da je javnofinančna nestabilnost največja nevarnost gospodarskega razvoja v prihodnje, zato je fiskalno konsolidacijo razglasila za prvo prioriteto sedanje vlade.² Pri tem je treba opozoriti na časovni vidik in zaporedje ukrepov. Stališče vlade je ustrezno glede na srednji rok, vendar je sporno glede na kratek rok, glede na to, kaj bi bilo treba narediti sedaj in prej.

Osnovno vprašanje na kratek rok (v prvi polovici leta 2011) je stabilizacija in normalizacija bančnega in finančnega sektorja. Dokler do tega ne bo prišlo, okrevanje gospodarstva ne bo mogoče.

Brez angažiranja javnih sredstev hitra revitalizacija bančnega sektorja ne bo mogoča. Država bi lahko posegla v bančni sektor bodisi z znatnejšo dokapitalizacijo bank (konkretno se to nanaša na NLB in NKMB) bodisi z odkupom delnic od bank, ki so jih te

² Konkurenčnost slovenskega gospodarstva, februar 2011.

pridobile kot garancijo za neodplačane kredite. Vlada je sicer predvidela možnost, da bi se ustanovili skladi za prenovno podjetij, ki bi lahko kupovali podjetja v težavah in tudi odkupovali »zasežene delnice«, ki so pri bankah. Naša ocena je, da to ne bo mogoče brez javnih sredstev. Prav lahko se zgodi, da se bo ponesrečena privatizacija v letih 2006–2008, ki je vodila tudi do tajkunizacije, nadaljevala kot ponovno podržavljenje in se bo v prihodnosti ponovno poskusilo na drugačen način. Stališče vlade, da bo konsolidacija javnih financ tudi kratkoročna prioriteta, dejansko onemogoča tako akcijo posega vlade v lastništvo bank oziroma v njihovo aktivo.

Vlada bi lahko razmislila o možnosti, da bi kratkoročno omogočila hitro revitalizacijo bančnega sektorja z javnimi sredstvi in da je fiskalna konsolidacija srednjeročna prioriteta. V tem primeru bi morala pripraviti prepričljiv in ambiciozen načrt fiskalne konsolidacije po vseh prvinah, na katere smo opozorili zgoraj.

Fiskalna konsolidacija je gotovo prioriteta. Vlada bi lahko to pokazala tako, da bi pripravila kredibilen program, ga sprejela na vladi in v parlamentu ter ga začela izvajati. V časovnici izvedbe programa pa bi upoštevala, da ne sme zavreti okrevanja gospodarstva s pretiranim krčenjem domače porabe, predvsem pa, da mora prej ali vsaj sočasno poskrbeti za sanacijo bančno-finančnega sektorja. Nedavna kriza je namreč pokazala, da bančno-finančni sektor spada v infrastrukturo gospodarstva in da se njegovi riziki lahko hitro pretvorijo v sistemske rizike, za razreševanje katerih je v končni fazi odgovorna država.

2.6 Konsolidacija naj upošteva socialno pravičnost in ekonomsko sposobnost prenašanja bremen.

Vladni program fiskalne konsolidacije naj bi se opravi s pomočjo upočasnjene rasti odhodkov. Določena je dovoljena rast odhodkov na podlagi izdatkovnega pravila v Uredbi (2010). Odhodki naj bi rasli za približno 2 odstotni točki počasneje od trendne rasti nominalnega BDP, v letih 2013–2015 pa celo za približno 3 odstotne točke počasneje od dejanske rasti nominalnega proizvoda.

Fiskalna konsolidacija Srednjeročni javnofinančni okvir temelji izključno na zmanjšanju deleža javnofinančnih odhodkov v BDP, do katerega pa prihaja zaradi hitre rasti nominalnega BDP in počasnejše rasti odhodkov.

Taka politika bi bila lahko uspešna in manj boleča, saj temelji pa na ključni predpostavki o hitri rasti nominalnega BDP. Z nominalno rastjo BDP na ravni okrog 5–6 % bi lahko ohranjali nebolečo rast odhodkov na ravni okrog 2–3 %. Tako zaostajanje rasti odhodkov za rastjo BDP bi hitro zmanjševalo deleže v BDP, tako delež primanjkljaja kot delež dolga. Malo višja inflacija, na ravni okrog 2–3 % na leto, bo v tem primeru v pomoč pod pogojem, da ne bi bilo popolne indeksacije plač, pokojnin in transferjev.

Glavna značilnost slovenske politike fiskalne konsolidacije je, da je močno regresivna, kar pomeni, da sorazmerno bolj prizadene ljudi z nizkimi in srednjimi dohodki. Ljudje z

višjimi dohodki bi prišli skozi recesijo sorazmerno dobro. Za izvedbeno oziroma politično plat konsolidacije to utegne biti problem, ker bodo ljudje ocenili, da bremena recesije niso sorazmerno in pravično razporejena. Razvite zahodne države so občutljive na vprašanje, kdo nosi breme stabilizacije; vse se poskusijo izogniti temu, da bi glavno breme nosili predvsem ljudje z nizkimi in srednjimi dohodki. Običajno države kombinirajo omejevanje javnih izdatkov in večanje davkov. Vprašanje je zato, v kakšnem razmerju. Glede na izkušnje drugih držav je slovenski predlog odprave cikličnega deficita zgolj s krčenjem javnih izdatkov enostranski, pravzaprav gre za skrajšen predlog. Zakaj je vlada kršila načelo pravičnosti, ki ga sicer upoštevajo v razvitih državah, v njenih dokumentih ni razvidno. Verjetno gre za oceno vlade, da slovenski primanjkljaj ni tako visok, da bi bili potrebni korenitejši posegi fiskalne konsolidacije. Enako verjetno je, da gre za doktrinarno vprašanje. S tem je otežila kredibilnost programa in verjetnost izvedbe, pri kateri je podpora javnosti potrebna in koristna.

2.7 Konsolidacija je sicer kratkoročni in srednjeročni proces, vendar mora imeti ves čas pred očmi tudi dolgoročne učinke in vzdržnost javnih financ.

Pri tem gre za javne investicije v gospodarsko infrastrukturo, za obseg in učinkovitost javnega sektorja, predvsem na področju izobraževanja in zdravstva, za obseg in učinkovitost javne uprave in pokojninskega sistema. To so ključna področja, ki vplivajo na obseg in vzdržnost javnih financ, po drugi strani pa so to ključna področja vpliva države na potencialno gospodarsko rast. V sedanjih slovenskih razpravah o fiskalni konsolidaciji je tema javnih investicij v gospodarsko infrastrukturo zanemarjena; še več, zaradi kratkoročnih učinkov varčevanja pri izdatkih je zanemarjen njihov učinek na tekočo gospodarsko aktivnost in na dolgoročen razvoj. O državni upravi se predvsem razpravlja kot o priložnosti za krčenje, a premalo, da bi dajala boljše storitve gospodarstvu in družbi. Pri pokojninski reformi se poudarja javnofinančni vidik, zanemarija pa se razvojni vidik.

3 OKREPLJENA VLOGA NACIONALNE FISKALNE POLITIKE V EVROOBMOČJU

Skupna valuta evro je prinesla nekatere nove probleme, ki zahtevajo bolj aktivno nacionalno fiskalno politiko. Evrosistem je na ravni evroobmočja kot na ravni nacionalnih gospodarstev makroekonomsko nestabilen. Vključitev v skupno valuto je odvzela nacionalnim gospodarstvom možnost, da s tečajno politiko vplivajo na izvozno konkurenčnost gospodarstva. Makroekonomska nestabilnosti in nezadostna izvezna konkurenčnost zahtevata dodatne naloge nacionalne fiskalne politike.

3.1 Makroekonomska nestabilnost v evroobmočju

Makroekonomska značilnost evrosistema je, da so glavne makroekonomske nominalne kategorije (obrestna mera, menjalni tečaj in inflacija), določene na ravni evra. Z vidika

majhne srednjerazvite države, kot je Slovenija, so določene eksogeno in ne odražajo gospodarskih razmer v tej državi. Z vidika take države je ekonomski sistem evra nestabilen (Senjur, 2010). Če se kaj zgodi, npr. izpad povpraševanja, povišanje cen energentov ali finančne težave, bi se v normalnih razmerah to najprej odrazilo na nominalnih kategorijah, obrestnih merah, tečaju, cenah. Fleksibilnost nominalnih kategorij namreč ščiti stabilnost realnih kategorij, kot sta proizvodnja in zaposlenost. V sistemu evra pa so nominalne kategorije stabilne, nestabilne pa postanejo realne kategorije. Realno gospodarstvo je postalo neposredni amortizer vseh šokov v gospodarstvu, zato najbolj nihata proizvodnja in zaposlenost. To se dogaja sedaj v Sloveniji, a ne samo po njeni krivdi. S krizo je neposredno prizadeta gospodarska rast, večja se nezaposlenost, ker se gospodarstvo ni moglo odzvati z obrestnimi merami ali s tečajem. Dejstvo je, da velika nihanja v proizvodnji in zaposlenosti ne pomenijo samo neizkoriščenih kapacitet, temveč povzročajo tudi znižanje potencialne gospodarske rasti zaradi uničenja kapacitet, kar se kaže v propadanju podjetij, posebno velikih podjetij.

Za fiskalno politiko se tukaj pojavljata dve vprašanji oziroma nalogi. Prvo vprašanje je, kako v takih razmerah zmanjšati cikličnost gospodarstva. Gre za vprašanje proticiklične fiskalne politike. Eno zadeva vprašanje avtomatičnih stabilizatorjev, ki jih je treba vgraditi v sistem (Aiginger, 2009). V Sloveniji sistem davkov ni stabilizirajoč, saj se ne odziva na ciklična nihanja, ker je premalo progresiven. Drugo zadeva vprašanje diskrecijske fiskalne politike, ki naj bi se odzivala na cikle tako, da je v času ekspanzije omejujoča, v času recesije pa ekspanzivna. Slovenija bo/bi morala imeti poseben stabilizacijski sklad, ki bi ga napajala v času ekspanzije in iz katerega bi črpala v času recesije. To bi seveda zahtevalo presežke v javnih financah v času ekspanzije. Sistemsko nestabilnost evra bi lahko omilili tudi z uvedbo fiskalnih pravil in neodvisnih fiskalnih nadzornih organov (European Council, 2005; Bole, 2006; Wyplosz, 2005).

Drugo vprašanje je vprašanje državnih pomoči. Sedaj so na ravni EU državne pomoči postavljene z vidika enotnega evropskega trga in naj ne bi omejevale konkurence na tem trgu. To načelo ne upošteva novega pojava nestabilnosti v evroobmočju, ko velika nihanja v proizvodnji in zaposlenosti ogrožajo obstoj podjetij in se s tem dela trajna škoda gospodarstvu. Vprašanje državnih pomoči bi bilo treba redefinirati tako, da bi bilo mogoče z njimi pomagati podjetjem, da bi lažje preživela recesije. Država, ki ima za cilj gospodarsko rast in zaposlenost, se bo morala soočiti s tem vprašanjem. Med sedanjo recesijo st s tem poskušali Nemčija in Francija, tudi Slovenija je storila nekaj za zaščito zaposlenosti. O tem še ni dobrih sistemskih rešitev in tudi ekonomisti so skeptični do takih državnih intervencij. Gre za novo industrijsko politiko, dejstvo pa je, da problem obstaja. Slovenija bi lahko imela banko za prestrukturiranje in razvoj, ki bi financirala take intervencije v gospodarstvo.³

Šoki v evroobmočju vplivajo na posamezne države asimetrično,⁴ zato morajo biti tudi odzivi nacionalnih fiskalnih politik asimetrični, to je v vsaki državi drugačni. Zelo je

³ Slovenska izvozna in razvojna banka (SID) bi lahko bila zametek take banke.

⁴ Oliver Blanchard trdi, da se krize selijo od države do države znotraj evroobmočja (Blanchard, 2007; Landmann, 2010).

pomembno, da je država sposobna odločati na podlagi svoje proste presoje. Vendar, kakor hitro želimo imeti več diskrecijske fiskalne politike, je potrebna večja sposobnost za vodenje take fiskalne politike.

3.2 Nezadostna konkurenčnost nacionalnega gospodarstva v evroobmočju

Na managerskem kongresu 2011 je Združenje Manager (2011) predstavilo »Zavezo za uspešno prihodnost« z vizijo, da naj bi se Slovenija do leta 2020 uvrstila med 15 najbolj razvitih evropskih držav. Tako uvrstitev bi dosegla z v Evropi nadpovprečno gospodarsko rastjo na ravni okrog 4 %. Pri teh željah o gospodarski rasti je nujno upoštevati, da je Slovenija članica evroobmočja. V preteklosti smo slišali trditve, da bo zaradi tega gospodarska rast višja, kot bi bila, če ne bi bili v evroobmočju, dejstvo pa je, da je nadpovprečna rast Slovenije v evroobmočju daleč do tega, da bi bila zagotovljena. Tudi Vlada RS (2011a) v gradivu Konkurenčnost slovenskega gospodarstva zanemarljivo vidik članstva v evroobmočju.

Slovenija je sedaj po stopnji svoje gospodarske razvitosti, merjene z BDP na prebivalca, izraženo v pariteti kupne moči, med 17 državami članicami evroobmočja uvrščena na 13. mesto. Od starih članic EU15 je neposredno za Slovenijo uvrščena Portugalska, neposredno pred njo Grčija, potem Španija in Italija. Vse te države imajo BDP na prebivalca pod povprečjem držav evroskupine. Za Slovenijo je trenutno referenčna skupina držav sestavljena iz Portugalske in Grčije, ki sta srednje majhni državi morda tudi iz Španije in Italije, ki sta veliki državi. Te države imajo trenutno velike težave v evroobmočju: težave imajo s finančno nestabilnostjo zaradi velike zadolženosti in težave imajo z nizko konkurenčnostjo, kar upočasnjuje gospodarsko rast.⁵ Slovenija ima podobne težave, vendar še ne tako globokih kot omenjene države. Podobno kot Slovenija si najbrž vsaka od teh držav želi nadpovprečno rast in priključitev v skupino razvitih držav. Razvojna praksa kaže, da se preskoki na rang lestvici razvitosti praviloma ne dogajajo, se pa izjemoma lahko zgodijo (Senjur, 2007). Najtežje se je prebiti v skupino razvitih držav. V Evropi poznamo eno tako izjemo, in sicer je pozitivna izjema Irska, ki se je pomaknila navzgor med razvite države, kar se dohodka tiče. Vprašanje je, ali lahko Slovenija iz sebe naredi podoben izjemen primer države, ki bo prestopila prag kluba razvitih evropskih držav.

Gradivo »Zaveza za uspešno prihodnost« navaja, da bi se Slovenija lahko povzpela med 15 najbolj razvitih evropskih držav tako, da bi se uvrstila med 15 evropskih držav na lestvici konkurenčnosti. S tem se na videz ponuja rešitev, kako bi lahko Slovenija dosegla izjemen uspeh. Najprej naj bi se prebili navzgor na lestvici konkurenčnosti, potem pa naj bi konkurenčnost pretvorili v nadpovprečno gospodarsko rast in razvoj. Vodi taka pot do cilja? In če vodi, ali jo zmoremo?

Najprej, kaj pa je sploh konkurenčnost? V javni uporabi konkurenčnost pomeni vse, kar naj bi bilo pozitivno za gospodarstvo. To je preveč splošno. Menim, da je mogoče govoriti

⁵ Glej primer Grčije (Aristotelous, 2008).

o dveh vrstah konkurenčnosti. Eno je cenovna ali stroškovna konkurenčnosti, ki se kaže v konkurenčnosti izvoza. Tradicionalen nasvet je, da bi bilo cenovno konkurenčnost mogoče doseči z nizkimi plačami in nizkimi davki. Tako bi dosegli hitro rast izvoza, ki bi bila temelj hitre gospodarske rasti BDP. Drugo je konkurenčnost države kot lokacije za gospodarske osebe in posle. Tipičen nasvet za spodbujanje lokacijske konkurenčnosti je liberalizacija in deregulacija. Navadno je to povezano še s stroškovno konkurenčnostjo. Dejavniki konkurenčnosti so torej nizke plače, nizki davki, liberalizacija in deregulacija. Slovenski gospodarstveniki in ekonomisti pogosto navajajo prav te vidike konkurenčnosti.

Konkurenčnost je relativen pojem, gre za uvrstitev glede na druge države: če se ena povzpne, druga zdrsne (Porter, 1990). Dejstvo je, da je znotraj evroskupine konkurenca v konkurenčnosti, kar lahko vodi do divergence in ne do konvergence v razvoju (Landman, 2011)). Razvite države imajo začetno prednost, ki je ne bodo kar tako izpuštile. Značilen je primer Nemčije, ki je razvitejša država od Slovenije in bi jo morda Slovenija rada dohitela. Nemčija je ves čas skrbela za lokacijsko konkurenčnost s tako imenovano »Standortpolitik«. V času Schroederjeve vlade so z reformo trga dela naredili pomembne spremembe tudi v prid stroškovne konkurenčnosti. Nemčija je sedaj primer uspešne države, kar se tiče rasti, ki temelji na izvozu (Flassbeck in Spiecker, 2009). Težko jo bo dohiteti, saj ne čaka, temveč hiti. Drugi primer sta Estonija in Slovaška, državi, ki sta po gospodarski razvitosti uvrščeni za Slovenijo. Ti dve državi si močno prizadevata, da bi si izboljšali položaj na lestvici konkurenčnosti. Skratka, države tekmujejo med seboj v pridobivanju konkurenčnih prednosti. Vse bi rade več izvažale in privabile ekonomske resurse, kot je kapital, in sposobno delovno silo. Sloveniji se ne bo lahko prebiti v krog najbolj konkurenčnih; ne samo to, morala se bo celo potruditi, da ne bi poslabšala sedanje uvrstitve na lestvici konkurenčnosti.

Naslednje vprašanje je, kako povečano konkurenčnost pretvoriti v nadpovprečno rast. Vprašanje je namreč, ali Slovenija lahko z večanjem konkurenčnosti, to je z nižanjem plač in davkov ter z večjo liberalizacijo in deregulacijo gospodarstva, doseže povprečje evroskupine v gospodarski razvitosti in prehiti Grčijo, Španijo in Italijo. Izkušnja kaže, da je s pomočjo večanja konkurenčnosti državam z nižjim dohodkom mogoče nekaj časa hitreje rasti in se približati razvitim, končna priključitev pa na tak način ni mogoča (Rodrik, 2009; Eichengreen, Park in Shin, 2011). Za to je treba spremeniti način razvoja, ne samo pogoje rasti. Slovenija se je že močno približala razvitih državam, če se jim bo priključila, je povsem nejasno in nepredvidljivo, morda je celo malo verjetno. Politiko konkurenčnosti gospodarstva bo treba povezati s politiko razvoja. Slednja temelji na investicijah v otipljive in neotipljive dejavnike, na produktivnosti, tehnološkem napredku, inovativnosti, kreativnosti, podjetnosti. Razvoj je zapletena zadeva. Za izjemen razvojni dosežek, ki bi Slovenijo uvrstil med razvite, bi potrebovali izjemno, drugačno, inovativno razvojno strategijo. Ponavljanje splošno znanih resnic in receptov ne bo zadostovalo. Z nizkimi plačami in nizkimi davki ne bo prišla do želenega cilja: vključitev med razvite evropske države.

Kako koli že, na konici morebitnega in izjemnega razvojnega preboja bo seveda moralo biti gospodarstvo, ki bo prodiralo na izvozne trge skozi razvojne in tržne niše. Načeloma

se s tem v Sloveniji strinjajo, manj pa je sprejeto drugo stališče. Takemu gospodarstvu mora biti v oporo učinkovit domači tako imenovani nemenjalni sektor, ki je v veliki meri določen z javnim sektorjem, infrastrukturo in javnimi financami. Brez odličnega nemenjalnega sektorja ni mogoče pričakovati nadpovprečnega razvojnega preboja. Lokacijsko konkurenčnost določa predvsem nemenjalni sektor in to prav zato, ker je nemenjalni in je umeščen v prostor in ljudi določene države. Posplošena kampanja proti javnemu sektorju je razvojno destruktivna.

Nacionalna javnofinančna politika je pomembno sredstvo nacionalne politike konkurenčnosti in razvoja. Je glavni instrument države za spodbujanje razvoja. Če bi se odpovedali nacionalni javnofinančni politiki, ne vidim možnosti, da bi lahko Slovenija sploh razmišljala, kaj šele dosegla izjemen razvojni preboj, ki bi jo uvrstil med razvite države. Zato mora biti zelo previdna do predlogov iz Bruslja in nekaterih ekonomistov, da bi bilo treba centralizirati nacionalne fiskalne politike na ravni evroobmočja (European Council, 2011; Tsoukalis, 2003). Ekonomsko zelo integrirana evroskupina bi zapečatila uvrstitev Slovenije na lestvici razvitosti in porezala njene ambicije po uvrstitvi med razvite države. Institucionalna ureditev evroskupine je za Slovenijo tudi razvojno vprašanje.

4 IMPLEMENTACIJSKI DEFICIT FISKALNE POLITIKE

Slovenija se sooča s povečanimi nalogami fiskalne politike zaradi fiskalne konsolidacije, makroekonomske nestabilnosti zaradi evra in zaradi nezadostne konkurenčnosti. Pri tem se sooča z implementacijskim deficitom.

Slovenija vodi statično, preprosto in enostransko fiskalno politiko, ker na izvedbeni ravni ni sposobna voditi bolj aktivne, fleksibilne in sofisticirane politike. Glavni razlog za to vidim v omejeni izvedbeni sposobnosti in učinkovitosti državne uprave. Tako rekoč skoraj noben pozitiven ukrep fiskalne politike v Sloveniji ne more uspeti, ker ga javna uprava ni sposobna izvesti. V času največje potrebe v Sloveniji stojijo vsi veliki investicijski projekti ali pa se sploh ne začnejo. Zato je v državnem proračunu najlažje krčiti prav investicije, ker jih tako ali tako ne izvajajo. V Nemčiji so v času recesije sprožili številne decentralizirane majhne projekte na lokalnih ravneh. Tudi v Sloveniji so bile take pobude, vendar jih ni bilo mogoče uresničiti. V Veliki Britaniji ravno sedaj zaradi spodbujanja rasti razpravljajo o poenostavitvi prostorskega planiranja. Tudi v Sloveniji je to velik problem. Ali pa sistem javnega naročanja, ki se je spremenil v sistem blokad, zaviranja in neučinkovitosti. To je tipično področje državne uprave. Skratka, ob neučinkoviti državni upravi ni mogoče voditi učinkovite diskrecijske fiskalne politike. Glavni problem državne uprave ni v tem, da jo je treba skrčiti, temveč v tem, da jo je treba usposobiti za izvajanje aktivnejše in zahtevnejše javnofinančne politike. Pri tem moramo vseeno opozoriti, da sta razvitost in učinkovitost javne uprave odvisni od razvitosti države. Gospodarsko srednje razvita država ima srednje dobro državno upravo. Državna uprava ni ločen del od okolja, v katerem deluje, zato so izolirane ambicije po izboljšanju državne uprave obsojene na neuspeh.

LITERATURA

- Aiginger, K. (2009). Strengthening the resilience of an economy. *Intereconomics*, 44 (5), 309–316.
- Aiginger, K. & Schratzenstaller, M. (2011). Consolidating budget under difficult conditions – ten guidelines viewed against Europe's beginning consolidation programmes. *Intereconomics*, 46 (1), 36–42.
- Aristotelous, K. (2008). What is the effect of EMU on Greece's export to the Eurozone? *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 6 (1), 39–51.
- Blanchard, O. (2007). Adjustment within the euro: The difficult case of Portugal. *Portuguese Economic Journal*, 6(1), 1–21.
- Blanchard, O. & Cottarelli, C. (2010). *Ten commandments for fiscal adjustment in advanced economies.*, posted on June 24, 2010 by IMF direct.
- Bole, V. (2006). Fiskalna politika po vključitvi v evroobmočje – novi cilji in fiskalna vzdržnost?. *Bančni vestnik*, 55 (11), 91–98.
- Eichengreen, B., Park, D. & Shin, K. (2011). *When fast growing economies slow down: international evidence and implication for China*. NBER Working Paper, no. 16919.
- European Council (2005). *Improving the implementation of the Stability and Growth Pact*. Presidency Conclusions – Brussels, 22 and 23 March 2005.
- European Council (2011). *Conclusions, Annex I: The euro plus pact. Stronger economic policy coordination for competitiveness and convergence*. Brussels, 25 March 2011.
- Flassbeck, H. & Spiecker, F. (2009). Cracks in Euroland and no way out. *Intereconomics*, 41 (1), 2–3.
- Landmann, O. (2010). Rotating slumps in a monetary union. *Open Economies Review*, published online: 18 November 2010.
- Landmann, O. (2011). On the macroeconomics of the European divergence. *CESifo Forum*, 2, 19–25.
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantages of Nations*. New York: The Free Press.
- Program stabilnosti: dopolnitev 2009 (2010), Ljubljana: Vlada RS.
- Proračunski memorandum 2010–2011 (2009), Ljubljana: Vlada RS.
- Rodrik, D. (2009). *Growth after the crisis*. Working Paper no. 65, Commission of Growth and Development.
- Senjur, M. (1996). Public expenditure rate and economic growth. *International Journal of Social Economics*, 23 (10/11), 236–246.
- Senjur, M., 2007. A development club and groupings in Europe, and growth strategies. *Comparative Economic Studies*, 49(4), 660–682.
- Senjur, M. (2010). Differential inflation, Philips curve, and price competitiveness in a new euro-member country. *Economic Change and Restructuring*, 43, 253–273.
- Slovenska izhodna strategija 2010–2013 (2010), Ljubljana: Vlada RS.
- Tsoukalis, L. (2003). *What Kind of Europe?* Oxford: Oxford University Press.

Wyplosz, C. (2005). Fiscal policy: Institutions versus rules. *National Institute Economic Review*, (191) (January), 70–84.

Vlada RS (2010). *Uredba o dokumentih razvojnega načrtovanja in postopkih za pripravo predloga državnega proračuna*. Uradni list RS, št 54/2010 z dne 9. 7. 2010.

Vlada RS (2011a). *Konkurenčnost slovenskega gospodarstva: Pregled stanja in ukrepi za izboljšanje*. Februar 2011.

Vlada RS (2011b), *Srednjeročni javnofinančni okvir* (za pripravo Programa stabilnosti). Datum: 3. 3. 3011.

Združenje Manager (2011). *Zaveza za prihodnost*. Managerski kongres 2011, Portorož, 29–30. 9. 2011.